SCIENCE HUB REVIEW
2026
Volume 1
Issue 4
www.sciencehubreview.uz
ILMIY ELEKTRON JURNAL

AUTIZM SPEKTRI BUZILISHIGA EGA BOLALAR BILAN LOGOPEDIK ISH JARAYONIDA O‘YIN METODLARIDAN FOYDALANISHNING KORREKSION-RIVOJLANTIRUVCHI IMKONIYATLARI

Xoljigitova Ro‘za; Muzaffarova Hayitgul Nesibovna

Abdulla Qodiriy nomidagi Jizzax davlat pedagogika universiteti
Xoljigitova Ro‘za — Maxsus pedagogika: logopediya yo‘nalishi
Muzaffarova Hayitgul Nesibovna — Maxsus pedagogika kafedrasi dotsenti, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
E-mail: rozaxoljigetova@gmail.com | Telefon: +998 77 973 32 08

Annotatsiya
Mazkur maqolada autizm spektri buzilishiga (ASB) ega bolalar bilan olib boriladigan logopedik-korreksion faoliyatda o‘yin metodlarining nazariy-metodologik asoslari, psixolingvistik va kommunikativ rivojlanishga ta’sir mexanizmlari hamda ularni individual ta’lim ehtiyojlariga muvofiq tanlash tamoyillari tahlil qilinadi. O‘yin bolaning tabiiy faolligi sifatida emas, balki kommunikativ tashabbus, qo‘shma diqqat, navbat almashish, taqlid, lug‘at boyligi, pragmatik kompetensiya va funksional muloqotni shakllantirishga xizmat qiluvchi maqsadli pedagogik vosita sifatida talqin etiladi. Sensor xususiyatlar, motivatsiya, verbal va noverbal kommunikatsiya darajasi, takrorlanuvchi xatti-harakatlar hamda bolaning individual qiziqishlarini hisobga olgan holda predmetli-manipulyativ, navbatli, ramziy, rolli, vizual-syujetli va harakatli o‘yinlarni bosqichma-bosqich tashkil etish modeli taklif qilinadi. Shuningdek, logopedik mashg‘ulotlarda natijadorlikni kuzatish mezonlari, oilaviy hamkorlik va pedagogik moslashtirish masalalari yoritiladi. Maqola nazariy-tahliliy xarakterga ega bo‘lib, undagi tavsiyalar amaliyotda individual baholash va mutaxassislararo hamkorlik asosida qo‘llanishi lozim.

Kalit so‘zlar
autizm spektri buzilishi, logopediya, o‘yin metodlari, kommunikativ kompetensiya, qo‘shma diqqat, pragmatik nutq, vizual tayanch, muqobil kommunikatsiya, korreksion-rivojlantiruvchi ta’lim.

Аннотация
В статье анализируются теоретико-методологические основы применения игровых методов в логопедической и коррекционно-развивающей работе с детьми с расстройствами аутистического спектра (РАС), а также механизмы их влияния на психолингвистическое и коммуникативное развитие. Игра

рассматривается не только как естественная форма активности ребёнка, но и как целенаправленное педагогическое средство формирования коммуникативной инициативы, совместного внимания, очередности взаимодействия, подражания, словаря, прагматической компетенции и функционального общения. Предлагается поэтапная организация предметно-манипулятивных, очередных, символических, сюжетно-ролевых, визуально-сюжетных и двигательных игр с учётом сенсорного профиля, мотивации, уровня вербальной и невербальной коммуникации и индивидуальных интересов ребёнка. Отдельное внимание уделяется критериям наблюдения динамики, взаимодействию с семьёй и адаптации логопедических занятий. Статья носит теоретико-аналитический характер; практические рекомендации предполагают индивидуальную оценку ребёнка и междисциплинарное сотрудничество.

Ключевые слова

расстройства аутистического спектра, логопедия, игровые методы, коммуникативная компетенция, совместное внимание, прагматическая речь, визуальная поддержка, альтернативная и дополнительная коммуникация, коррекционно-развивающее обучение.

Abstract

This article examines the theoretical and methodological foundations of using play-based methods in speech-language intervention and developmental support for children with autism spectrum disorder (ASD). Play is conceptualized not merely as spontaneous activity, but as a purposeful educational medium for developing communicative initiation, joint attention, turn-taking, imitation, vocabulary, pragmatic competence, and functional communication. A staged framework is proposed for the use of object-based, turn-taking, symbolic, pretend, visual-narrative, and movement games, taking into account each child's sensory profile, motivation, verbal and non-verbal communication level, repetitive behaviours, and individual interests. The article also discusses observation-based outcome indicators, family collaboration, and the adaptation of speech-language sessions. This is a theoretical and analytical paper; the proposed practices should be implemented on the basis of individualized assessment and interdisciplinary cooperation.

Keywords

autism spectrum disorder, speech-language therapy, play-based methods, communicative competence, joint attention, pragmatic language, visual support, augmentative and alternative communication, developmental intervention.

Kirish

Autizm spektri buzilishi – ijtimoiy kommunikatsiya va o‘zaro munosabatlarda o‘ziga xos qiyinchiliklar, shuningdek, cheklangan yoki takrorlanuvchi xulq-atvor va qiziqishlar bilan tavsiflanadigan ney rivojlanish holatidir. “Spektr” tushunchasi rivojlanish profillarining nihoyatda xilma-xilligini anglatadi: ayrim bolalar og‘zaki nutqdan faol foydalanadi, boshqalari cheklangan verbal vositalarga ega bo‘ladi yoki muqobil va

qo‘shimcha kommunikatsiya (MQK) vositalariga ehtiyoj sezadi. Shu sababli logopedik yordamni faqat tovush talaffuzi yoki so‘z boyligini oshirish bilan chegaralash metodologik jihatdan yetarli emas. Uning markazida bolaning kundalik hayotda ehtiyojini bildirish, tanlov qilish, rad etish, yordam so‘rash, diqqatni bo‘lishish va ijtimoiy vaziyatlarda mazmunli ishtirok etish imkoniyatlarini kengaytirish turishi zarur.

Tadqiqotning maqsadi va metodologik yondashuvi

Maqolaning maqsadi autizm spektri buzilishi bo‘lgan bolalarda nutq va funksional kommunikatsiyani qo‘llab-quvvatlashda o‘yin metodlarining pedagogik imkoniyatlarini tizimlashtirishdan iborat. Ish nazariy-tahliliy xarakterda bo‘lib, maxsus pedagogika, maktabgacha logopediya va kommunikativ rivojlanish bo‘yicha adabiyotlarni qiyosiy tahlil qilish, metodik yondashuvlarni umumlashtirish hamda amaliy mashg‘ulotlar uchun tavsiyalar ishlab chiqishga tayanadi. Bu maqolada empirik tajriba natijalari yoki klinik samaradorlik bo‘yicha yangi statistik ma’lumotlar da’vo qilinmaydi.

O‘yin faoliyatining kommunikativ rivojlanishdagi mexanizmlari

O‘yin jarayonida bola predmet yoki harakatga qiziqish bildiradi, kattalar esa shu qiziqishni muloqot uchun tabiiy imkoniyatga aylantiradi. Masalan, sevimli o‘yinchoqni qisqa muddat ushlab turib, bolaning so‘rovini kutish; to‘pni navbat bilan dumalatish; pufakni yana puflashdan oldin bolaning imo-ishorasi, tovushi, rasmi yoki so‘zini qabul qilish kommunikativ tashabbusni rag‘batlantiradi. Bunda bolaning ko‘zga qarashi majburiy maqsad sifatida qo‘yilmaydi: e’tiborini sherik bilan bo‘lishishning turli shakllari, jumladan imo-ishora, tana burilishi, predmetni ko‘rsatish yoki kommunikatsiya kartasidan foydalanish ham e’tirof etiladi.

O‘yin turlarini tanlash va moslashtirish

Predmetli o‘yinlar sabab-oqibat munosabatini anglash va harakat nomlarini o‘rganishga; taqlid o‘yinlari harakat hamda tovushlarni takrorlashga; navbatli o‘yinlar muloqot almashinuviga; ramziy o‘yinlar esa predmetni tasavvuriy vaziyatda qo‘llash va sodda syujet tuzishga xizmat qiladi. Rasmli kartalar, vizual jadval va tanlov taxtachalari og‘zaki nutqi cheklangan bolalar uchun tushunishni hamda mustaqil tanlovni yengillashtirishi mumkin. O‘yin materiali bolaning yoshiga emas, avvalo rivojlanish darajasi, qiziqishi va sensor xususiyatlariga mos tanlanadi.

Amaliy mashg‘ulotning namunaviy ketma-ketligi

Mashg‘ulotni tashkil etishda quyidagi izchillik tavsiya etiladi: 1) bolaning erkin o‘yinini kuzatish va qiziqishlarini aniqlash; 2) bitta aniq kommunikativ maqsadni belgilash; 3) maqsadga mos o‘yin vaziyatini yaratish; 4) zarur ko‘makni — namuna, imo-ishora, rasm yoki so‘zli ko‘rsatmani — taqdim etish; 5) bolaning mustaqil javob berishi uchun yetarli vaqt kutish; 6) muvaffaqiyatli muloqotni tabiiy ravishda davom ettirish; 7) ko‘nikmani boshqa o‘yinchoq, sherik va muhitda sinab ko‘rish. Ko‘mak bolaning imkoniyati ortgani sari bosqichma-bosqich kamaytiriladi.

Natijalarni baholash mezonlari

Mashg‘ulot samarasi faqat yangi so‘zlar soni bilan o‘lchanmasligi kerak. Kuzatuv varaqasida bolaning mustaqil kommunikativ tashabbuslari, so‘rov va rad etish shakllari, tanlov bildirish, navbat kutish, sherik harakatiga javob qaytarish, ko‘rsatmani tushunish va o‘rgangan ko‘nikmasini kundalik vaziyatda qo‘llashi qayd etilishi mumkin. Baholash boshlang‘ich holat bilan taqqoslanadi; natijalar ota-ona, logoped va tarbiyachi kuzatuvlari asosida muhokama qilinadi.

Muhokama

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, o‘yin metodlarining ASBga ega bolalar bilan logopedik ishdagi ahamiyati ularning “qiziqarli mashg‘ulot” ekanligi bilangina belgilanmaydi. O‘yin – kommunikativ vazifalarni tabiiy kontekstga joylashtirish, bolaning tashabbusini yuzaga chiqarish va o‘rganilgan ko‘nikmalarni kundalik hayotga ko‘chirish imkonini beradigan pedagogik muhitdir. JDPU manbalarida logopedik o‘yin, maktabgacha ta’limdagi moslashtiruvchi o‘yin faoliyati va korreksion o‘yinlarni tashkil etish masalalarining yoritilishi ushbu metodik yo‘nalishning mahalliy ilmiy-pedagogik kontekstda ham dolzarbligini tasdiqlaydi [1–3].

Xulosa

ASBga ega bolalar bilan logopedik ishda o‘yin metodlari kommunikativ rivojlanishning ko‘p komponentli vazifalarini birlashtiruvchi muhim korreksion-rivojlantiruvchi vosita hisoblanadi. Ular qo‘shma diqqat, taqlid, navbat almashish, funksional so‘rov, lug‘at, pragmatik nutq va ramziy faoliyatni qo‘llab-quvvatlash imkonini beradi. Biroq metodning natijadorligi o‘yin turining o‘zidan ko‘ra, uning

bolaning individual profili, sensor ehtiyojlari, qiziqishlari va funksional kommunikativ maqsadlariga qanchalik moslashtirilganiga bog‘liq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Islomova, O. (2022). Nutq nuqsoniga ega bolalar rivojlanishida logopedik o‘yinning ahamiyati. Журнал педагогики и психологии в современном образовании, 2(4). https://journal.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/5885

2. Xamidova, G., & No‘monjonova, F. (2023). Maktabgacha ta’lim tashkilotida o‘yin bolalarni moslashtirish vositasi sifatida. JDPU ilmiy-ommabop maqolalar. https://jdpu.uz/maktabgacha-talim-tashkilotida-oyin-bolalarni-moslashtirish-vositasi-sifatida/

3. Jo‘rayeva, S. (2022). O‘yin faoliyati maktabgacha yoshdagi aqli zaif bolalar ijtimoiy moslashuvining vositasi sifatida. Журнал педагогики и психологии в современном образовании, 2(2). https://journal.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/5138

4. Muzaffarova, X. N. (2021). Maktabgacha logopediya. Jizzax: “Ruhshona servis”.

5. Muzaffarova, X. N. (2023). Maktabgacha logopediya fanini o‘qitishda innovatsion texnologiyalarni tadbiq qilish. Pedagogika, psixologiya va innovatsion ta’lim, 2023-yil, 4-son. https://jdpu.uz/wp-content/uploads/2024/05/2023-4-son.pdf

6. Nurkeldiyeva, D. A., & Chicherina, Ya. Ye. (2014). Ilk, maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarni psixologik-pedagogik, logopedik tekshirish. Toshkent.